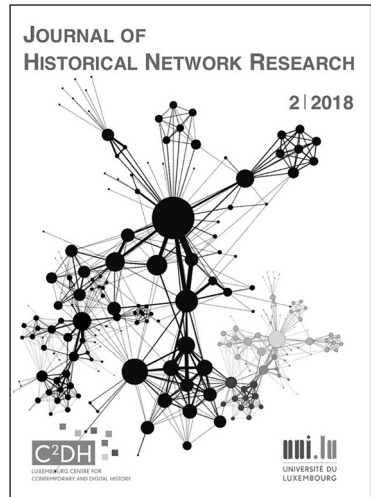

Journal of Historical Network Research. 2. (2018) 170.

A 2017-ben indult *Journal of Historical Network Research* az első olyan tudományos időszaki kiadvány, amely a hálózatokat specifikusan, történelmi perspektívából vizsgálja. A nyílt hozzáférésű folyóirat célja, hogy teret biztosítson olyan tudományos közlemények megjelenésének, amelyekben a szerzők a kapcsolatháló-elemzés elméletét és módszertanát használják történelmi kutatásaikban. A folyóiratban megjelenő cikkek segítik a kapcsolatháló-elemzés módszertanának beépítését a történelem- és társadalomtudományokba. Ez egyben azt is jelenti, hogy a *Journal of Historical Network Research* elősegíti a történelemtudomány különböző területeiről érkező és eltérő kutatómódszertanokkal dolgozó kutatók közötti párbeszédet, illetve lehetőséget kínál

a történelmi kutatások módszertanának, megközelítésmódjának felfrissítésére. A folyóirat szerkesztői küldetésnyilatkozatukban egy olyan tudományos kiadvány elkészítését álmodták meg, amely találkozási pontja a hagyományos, források feltárásán alapuló történelmi kutatásnak és a sokkal elméletibb kapcsolatháló-elemzésnek. A folyóirat nyelve elsősorban az angol, de német és francia nyelven is megjelennek benne közlemények. A szerkesztőbizottság tagjai olyan kutatók, akik korábban már fontos cikkeket publikáltak a történelmi hálózatok kutatás témájában, kutatásaik pedig lefedik az összes történelmi időszakot az ókortól a jelenkorig. A szerkesztőbizottság mellett dolgozik továbbá egy tanácsadói bizottság is, amelynek tagjai a történelemtudományok és rokontudományainak nemzetközileg elismert kutatói. Az ő munkájuk és a leadott kéziratok *peer-review* rendszerben történő elbírálása biztosítja a megjelent cikkek minőségét. Az alábbiakban a *Journal of Historical Network Research* második, 2018-ban megjelenő számát mutatom be.

A *Journal of Historical Network Research* hat, a vizsgált tematikában és korszakban igen eltérő tanulmányt vonultat fel. Az első közülük Bronagh Ann McShane¹ *Visualising the Reception and Circulation of Early Modern Nuns' Letters* című tanulmánya, amely a hálózatelemzés módszertanát a 17. századi, Brüsszelben élő angol bencés apácák levelezésének feltárásához használta fel. A szerző célja, hogy bemutassa, ez az új megközelítésmód mennyiben bővítheti a kora újkori vallásos

¹ Bronagh Ann McShane, társadalomtörténész. Az Írországi Nemzeti Egyetem posztdoktori kutatója. Kutatási területe a nők, a vallás és a professzionalizáció története a kora újkori Írországból és Európából.

közösségekről való ismereteinket és miben árul el újat a vallási viták főszereplőiről, illetve a vizsgált közösséget is mélyen érintő klauzúra problematikájáról. A tanulmány forrásanyagát a RECIRC projekt (*The Reception and Circulation of Early Modern Women's Writing, 1550–1700*) adatbázisa adja, és ahogy maga a projekt, úgy ez a szűkebb spektrumú tanulmány is a női levélírás kvantitatív analízisét tűzte ki céljául. Bronagh Ann McShane 405, 1609 és 1693 között keletkezett, a konvent tagjai által írt, illetve a konvent tagjairól szóló levelet használt fel tanulmányához. Kutatásának időzítése nem is lehetne jobb, hiszen, ahogy a szerző maga is írja, a történeti hálózat kutatás elterjedésével párhuzamosan az Angliából száműzött szerzetesrendek vizsgálata is a kutatók látószögébe került az elmúlt évtizedben. Ezek közül a szerzetesrendek közül az első, amely a reformáció után megvetette lábát a kontinensen, az 1598-ban Lady Mary Percy által alapított English Benedictine Convent of the Assumption of Our Blessed Lady rend volt. A tanulmányban vizsgált leveleket éppen Mary Percy és rendtársai írták Mechelen püspökeinek és a püspöki titkároknak. Ezen levelek többsége az 1620-as és 1630-as években a rendben felmerülő – elsősorban a klauzúra kérdése köré összpontosuló – vitákra reflektál. A kutatás első lépése a levelekben említett személyek és az ő írásaikra való reflektálás, illetve a levélírók személye alapján történő adatbázis készítése volt, amely lehetővé tette az ún. (be)fogadó-hálózat (*reception network*) elkészítését. McShane is elismeri, hogy erre az adatállományra bizonyos megkötések érvényesek. Egyrészt a szerző a kutatás során csak azokat a leveleket vette figyelembe, ahol volt nyoma a női szerzőkre, írókra való reflektálásnak (*reception evidence*), így tehát a tanulmány nem a rend teljes levelezését tárja fel. Másrészt a vizsgált levelek többségét az apácák küldték a püspököknek és a titkáraiknak, és minthogy a legtöbb esetben nem állnak rendelkezésre a válaszlevelek, az információáramlás erősen egyirányú képet mutat. A tanulmányban felvetett másik probléma az anonimitás vizualizációja (például, ha aláírás híján nem ismert a levél írójának személye), hiszen a mai napig nem született olyan megoldás, amely hasonló esetekben lehetővé tenné az anonim szereplők megjelenítését a hálózatokban. Összességében azonban McShane munkája világosan rámutat arra, hogy a kvantitatív hálózatelemzési módszerek akkor a legértékesebbek, amikor a kvalitatív kutatással kombinálják őket.

Andrew Jonathan Schauf² és Miguel Escobar Valera³ a *Searching for hidden bridges in co-occurrence networks from Javanese wayang kulit* című közös tanulmányukban arra vállalkoznak, hogy bemutassák, a kutatókat régóta foglalkoztató indonéziai *wayang kulit* (báb-árnyjáték) színházi hagyománya hogyan értelmezhető strukturális szempontból a hálózattudomány eszközeit felhasználva. Schauf és Valera a *Mahábhárata* hindu eposz jávai változatában szereplő karaktereknek egy súlyozott együtt-előfordulási hálózatát hozták létre, ahol a csomópontokat olyan metaadatokkal egészítették ki, amelyek az egyes szereplők törzsi hovatartozására, illetve történelmi eredetére utalnak. Ehhez a kutatáshoz a szerzők a *Mahábhárata* eposz korpuszhoz tartozó 23 népszerű történet (*lakon*) szereplőit használták fel.

² Andrew Jonathan Schauf a Nanyang Műszaki Egyetem munkatársa. Kutatásait az alkalmazott matematika és az integratív tudományok területén végzi.

³ Miguel Escobar Valera webfejlesztő, fordító és színháztudós. A Szingapúri Nemzeti Egyetem munkatársa. Főbb kutatási területe az indonéz színház és a digitális bölcsészet.

A digitális bölcsészet térhódítása már korábban rávilágított, hogy egyes történetek hálózatként való ábrázolása élesebben mutathatja be a történet szereplőinek helyét az elbeszélésben. A *Mahábhārata* történeteinek cselekménye elsősorban a *pándava* és *kaurava* felek ellentétére épül, azonban sok esetben nem egyértelmű a karakterek hovatarozása, ami az egyes szereplők kapcsolati hálójának elemzése során is kiderül. A történet ilyen, kézzelfoghatóbb ábrázolása tehát olyan dolgokra világít rá, amelyekre a hagyományos történeti kutatás nem adna lehetőséget. A tanulmány olyan szereplők vizsgálatát helyezi a középpontba, akik, ha nem is gyakran fordulnak elő a történetekben, speciális topológiai funkciót töltenek be más szereplők csoportjainak összekötésében, ezáltal hidat képezve közöttünk. Ilyen szereplői a *Mahábhārata* eposznak például a nők, akik, bár kis számban és viszonylag ritkán fordulnak elő a történetben, fontos szerepet töltenek be az egyes karakterek közötti összeköttetésekben. A tanulmány strukturális perspektívájából egy fikciós mű abból a szempontból is vizsgálható, hogy miként köti össze, vagy választja el a különböző szereplőit és társadalmi csoportjait. Schauf és Valera alapfeltevése, hogy a hálózattudomány által biztosított kvantitatív eszközök lehetővé teszik a *Mahábhārata* eposzban elmesélt rivalizálás komplexebb megismerését. A szerzők tanulmányukban a centralitás-számítási módok közül elsősorban a közöttség-centralitásra (*betweennes centrality*) és a közelség-centralitásra (*closeness centrality*) helyezik a hangsúlyt, hiszen ezek felhasználását tartják legalkalmasabbnak az együtt-előfordulási hálózatok vizsgálatához. Összességben elmondható, hogy a tanulmányban bemutatott módszerek alkalmazásával a *Mahábhārata* hagyomány újabb részletei ismerhetők meg, ám, ahogy azt a szerzők is elismerik, ezt az új módszertant csak a már létező megközelítésmódokkal ötvözve lehet teljes képet alkotni az indonéziai *wayang kulit* hagyományról.

Marek Jerzy Minakowski⁴ *Family Networks of an Emerging Jewish Intelligentsia (Cracow, 1850–1918)* című tanulmányában a krakkói zsidó értelmiséget vizsgálja a 19. század második felétől a 20. század elejéig. Minakowski a vizsgálatát az értelmiségi zsidókra szűkítette, akiket az ún. tömeg-genealógia (*mass-genealogy*) módszerével vizsgált. A tömeg-genealógia fogalmát maga Minakowski alkotta meg egy 2017-es társadalmi hálózatokkal foglalkozó konferencián. Minakowski elképzelése szerint a tömeg-genealógia egy olyan új diszciplína, amely a klasszikus genealógia, történeti demográfia és kapcsolatháló-elemzés kereszteződésében található. Családi szálakkal összekötött emberek (lásd genealógia) egész társadalmát vizsgálja (mint a demográfia) gráfokként (mint a kapcsolatháló-elemzés). A legfőbb különbség a tömeg-genealógia és a történelem segédtudományaként ismert hagyományos genealógia között az, hogy a tömeg-genealógia hálózatok szempontjából működik, az embereket (néha többszáz ezer embert egyszerre) egy hatalmas kapcsolatháló csomópontjaként látja, és az egész társadalomra koncentrálni, nem az egyénekre. Minakowski tanulmányában klasszikus forrásokat használ, elsősorban születési és házassági anyakönyvi kivonatokat, illetve a korszakból elérhető népszámlálások közül az 1921-es census adatait. Az ezek alapján felállított adatbázis összesen 83 ezer nevet tartalmaz; közülük 64 ezer olyan személyt takar,

⁴ Marek Jerzy Minakowski filozófus, történész, genealógus. Főbb kutatási területe a történelem segédtudományai és az informatika, valamint matematikai logika határterületei.

akik a 19. század folyamán születtek. Az adatbázis felállításának buktatóit a szerző is kiemeli tanulmányában, ugyanis a kiválasztott korszakban a zsidók többsége nem regisztrálta a házasságát. Ezt a hiátust azonban ellensúlyozza, hogy a Jagelló Egyetem zsidó származású hallgatóinak többsége hivatalosan nyilvántartott házasságból született. A 19–20. századi krakkói zsidóság tömeg-genealógiai vizsgálata tehát kivételes lehetőséget rejt egy új társadalmi osztály felemelkedésének feltárására, a korszakban ugyanis a hagyományosan kereskedőként és házalóként számon tartott zsidó társadalom ügyvédek és orvosok sorát kezdte kitermelni. A Jagelló Egyetem hallgatóiról fennmaradtak azok az adatok, amelyek alapján megragadható ennek a változásnak a dinamikája. Ismeretes, hogy az egyetem diákjai mit és mikor tanultak, hogy honnan származtak, vagy épp, hogy milyen volt a társadalmi helyzetük. A tanulmány külön kitér olyan aspektusok vizsgálatára, mint a diákok földrajzi származása, az értelmiségi családok vagyoni helyzete és társadalmi státusza, orvos- vagy épp jogászgenerációk megléte vagy hiánya, illetve a zsidó származású nők helyzete. Az elkészült tanulmány egy hosszabb kutatás aktuális fázisát mutatja be, de néhány fontos eredményt már így is hoz. Ezek közül a legfontosabb talán az a megállapítás, hogy a Jagelló Egyetem hallgatói közül a gazdag, Krakóban született zsidó származású diákoknak volt a legnagyobb esélye, hogy jogász- vagy orvosi képzésben doktori fokozatot szerezzenek. Ebben a tekintetben pedig megelőzték mind a keresztény, mind pedig a Krakón kívüli, vagy szegényebb sorból származó zsidó társaikat.

Maximilian Kaiser,⁵ Matthias Schlögl,⁶ Lejtovicz Katalin⁷ és Peter Alexander Rumpolt⁸ *Artist migration through the biographer's lens: A case study based on biographical data retrieved from the Austrian Biographical Dictionary* címmel egy olyan esettanulmányt készítettek, amelyben a digitális bölcsészet módszereit alkalmazták bibliográfiai kutatásokra. A kutatás alapját az *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* – a továbbiakban ÖBL – című életrajzi lexikon adja. A tanulmány szerzői az Osztrák Tudományos Akadémia Új- és Jelenkortörténeti Kutatási Intézetében 2015 óta zajló *Mapping historical networks: Building the new Austrian Prosopographical, Biographical Information System (APIS)* című projekt keretében végzik munkájukat, amelynek célja az ÖBL új, digitális rendszerben való feldolgozása. Az itt tárgyalt esettanulmány is ebbe a kutatásba illeszkedik, és célja, hogy bemutassa az adatgyűjtés folyamatát a művészek életrajzában előforduló helynevek példáján keresztül. A szerzők emellett igyekeznek bemutatni a történeti hálózat kutatás használatosságát életrajzi vizsgálatokban, ezáltal kidomborítva azt is, hogy a hálózat kutatás tudománya hogyan profitálhat az életrajzi adatok felhasználásából. A tanulmány a peregrinációk vizsgálatának régi hagyományát követve azon ÖBL-ben

⁵ Maximilian Kaiser művészettörténész, történész. Az Osztrák Tudományos Akadémia munkatársa. Főbb kutatási területei a történeti hálózat kutatás és a digitális bölcsészet.

⁶ Matthias Schlögl a bath-i egyetem Társadalom- és Politikatudomány Tanszékének doktorandusza. Jelenleg az APIS projekt munkatársa.

⁷ Lejtovicz Katalin szoftvermérnök és nyelvész, az ACDH (Austrian Centre for Digital Humanities) munkatársa.

⁸ Peter Alexander Rumpolt a Bécsi Egyetemen végzett elméleti és alkalmazott földrajz szakon. Kutatási területe a térbeli mobilitás, népességföldrajz és regionális demográfia. Az APIS projekt munkatársa.

szereplő művészek migrációját vizsgálja, akik tagjai voltak az 1861-ben alapított, Künstlerhaus (teljes nevén *Genossenschaft bildender Künstler Wiens*) nevű művészeti egyesületnek. Így szűkítve az ÖBL-ben szereplő művészek körét, a tanulmány írói összesen 506 személy életrajzára támaszkodhattak. Ezeket felhasználva a szerzők főként arra törekedtek, hogy a történeti migráció kutatáshoz új eszközöket kínáljanak. Ehhez több megközelítésmódot is bemutatnak tanulmányukban, egyrészt három művész életrajzát kiválasztva, mikroszinten vizsgálva a migráció lehetséges okait és irányait, másrészt a migrációs minták vizuális vizsgálatát, hálózatok, térképek és alluviális diagramok segítségével. Az új lehetőségek mellett a szerzők azonban bemutatják az új módszerek alkalmazásának nehézségeit is. Ezeknek többsége az életrajzi adatok forrásanyagából ered, amelyek a hálózatkutatás forrásbázisához képest jóval sokrétűbbek, így lehetnek levéltári iratok, újságok, folyóiratok, efemer kiadványok vagy tudományos művek is. Ezért a szerzők hangsúlyozzák, hogy az így kinyert adatok tökéletlenek lehetnek, ezért felhasználásuk előtt mindenképp figyelembe kell venni az eredetüket. Ugyanakkor az APIS projekt elvitathatatlanságát előnyé, hogy adatai alapján olyan makroperspektívából történő vizsgálatok válnak lehetségessé, amilyenek az elsődleges források hagyományos feldolgozása alapján elképzelhetetlenek lennének.

Anne Purschwitz⁹ *Netzwerke des Wissens – Thematische und personelle Relationen innerhalb der halleischen Zeitungen und Zeitschriften der Aufklärungsepoche (1688–1818)* című módszertani cikkében a Halléban 1688 és 1815 között megjelent 356 újság és folyóirat szisztematikus analízise alapján azt mutatja be, hogy milyen hálózatokat lehet, illetve hogyan érdemes felállítani egy adott nagy adatmennyiségből. A tanulmány egy kutatómódszertani jelentés a *Gesellschaftliche Wissensproduktion in der Aufklärung – Text- und netzwerkanalytische Diskursrekonstruktion. Die halleischen Zeitungen und Zeitschriften (1688–1815)* címet viselő projekt korai stádiumából. Fókuszában elsősorban nem a hallei időszaki kiadványok szövege áll, hanem a szövegeken túli személyek és intézmények vizsgálata. A szerzőt tehát elsősorban Halle mint a német felvilágosodás egy információs, illetve tudásközpontja foglalkoztatja, és legfőbb vállalása a korszakban észlelhető fejlődés, illetve alakulás okainak feltárása. A korszakban kialakuló modern sajtó a tudáscsere fontos intézményévé lépett elő, és növekedésével párhuzamosan az újságtípusok, témák és rovatok tekintetében is egyre inkább differenciálttá, fragmentálttá vált. Ez az információrobbanás rengeteg adatot szolgáltat a kérdés hálózatelméleti megközelítéséhez. Éppen ezért imponáló Anne Purschwitz azon törekvése, hogy a 356 kiadvány mindegyikét a lehető legátfogóbban vizsgálja, az újságkiadás minden szereplőjét (szerzők, szerkesztők, nyomdászok stb.) bevonva a kutatásba. Purschwitz célja tulajdonképpen a módszertanfejlesztés diszkurzív témák, folyamatok klasszifikálására és összehasonlítására, illetve olyan modellek alkotására, amelyek segítenek elhelyezni a vizsgált korszak ellentmondásait egy közös diszkurzív térben. Ehhez elsősorban bemutatja egy mediális forrásanyag strukturális keretfeltételek közötti vizsgálatának kísérletét, második lépésben pedig a metaadatok együttes vizsgálatával intézményi és személyes hálózatokat rekonstruál, vizualizál és interpretál.

⁹ Anne Purschwitz gazdaság- és társadalomtörténész. Jelenleg a halle-wittenbergi Luther Márton Egyetem munkatársa.

A szövegek kvalitatív elemzésének kombinálása a hálózat kutatás kvantitatív módszereivel pedig lehetőséget teremt a diskurzusok struktúráinak feltárására és az azokban résztvevő felek befolyásának megállapítására. A számos kérdést felvető és módszertanában is újító, több számítógépes szoftvert is felhasználó cikk végkövetkeztetése, hogy a felvilágosodás folyóiratait, újságait olyan nyílt hálózatként érdemes, sőt, kell értelmezni, ahol tartalmi és strukturális kapcsolatok egészítik ki egymást.

Kimmo Elo¹⁰ *Geospatial Social Networks of East German Opposition (1975–1989/90)* című tanulmánya azt mutatja be, hogy a történeti kutatásokban egyre gyakrabban használt forrásanyag, egy fényképkorpusz hogyan szolgálhat a kapcsolathálóelemzés alapjául. A tanulmány a kelet-németországi disszidens mozgalom regionális és interregionális hálózataira fókuszál. Kimmo Elo ezeknek a hálózatoknak a struktúráját és dinamikáját vizsgálja az 1982-es és 1983-as években, a Robert Havemann Társaság által megőrzött fényképes forrásanyag alapján. A tanulmány a kelet-német disszidensek migrációs mintáinak bemutatásán túl mikroszinten is tárgyalja a személyes mobilitás problematikáját Roland Jahn újságíró, disszidens térbeli hálózatainak elemzésével. A keletnémet disszidensek, különösen az ellenállás vezetői számára rendkívüli fontossággal bírtak a kapcsolati hálóik, ezért mindent megtettek azok megóvására és politikai akcióik, támogatóik dokumentálására. Ennek köszönhető a bőséges fényképanyag fennmaradása is. Kimmo Elo alapfeltevése, hogy egyes prominens disszidensek helyzetének nagyfokú megváltozása az adott személy térbeli kapcsolati hálóján is nyomot kell, hogy hagyjon. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kapcsolatháló strukturális változásait vizsgálva azonosíthatóak olyan történelmi fordulópontok, amelyek mind ez ideig elkerülték a hagyományos módszerekkel dolgozó kutatók figyelmét. A tanulmány két fontos elméleti aspektust emel ki a disszidensek társadalmi kohéziójának vizsgálatához és megértéséhez. Az egyik, hogy a keletnémet disszidens mozgalom alapvetően kisszámú központi személy köré összpontosult, amit alátámaszt Roland Jahn kapcsolati hálójának analízise is. A másik, hogy a földrajzi közelség a legtöbb esetben a társadalmi közelséget is erősítette a disszidensek között. Nagyobb földrajzi távolságok esetén pedig kulcsszerep jutott az olyan mobilis disszidenseknek, mint amilyen Roland Jahn is volt, akik mediátorként kötöttek össze egymástól távoli régiókat. Kimmo Elo kutatásai alátámasztják és kiegészítik azt, amit a keletnémet disszidensek történetéről eddig tudtunk. A továbblépés és az ígéretes eredmények felhasználása előtt a szerző azonban javasolja az általa ismertetett módszertan korlátainak figyelembevételét. Ezek a hiányosságok főleg a rendelkezésre álló adatok esetlegességéből adódnak, azaz, hogy sem a fényképkorpusz, sem pedig a belőle kinyert metaadatok nem tekinthetők teljesnek. Mindez azt jelenti, hogy a forrásanyag megfelelő kezelése és a kapcsolathálóelemzés során kinyert eredmények kontextusban való értelmezése elengedhetetlenek az új megközelítésmódokkal dolgozó kutatók számára.

A *Journal of Historical Network Research* célja, hogy a történeti kutatás különböző területeiről érkező tudósokat egy közös platformon összekösse, a fentebb

¹⁰ Kimmo Elo társadalomtudós, a turkui egyetem szenior kutatója. Kutatásai az 1945 utáni európai integráció politikai jelenségei köré összpontosulnak, interdiszciplináris megközelítésmóddal.

bemutatott 2018-as számában a legmesszebbmenőkig megvalósult. A folyóirat cikkeinek szerzői között van társadalomtörténész, művészettörténész, genealógus, matematikus, színháztudós és szoftvermérnök is. Az eltérő diszciplínákból érkező kutatók a történeti hálózat kutatás izgalmas megközelítésmódjait mutatják be munkáikban. A kutatások nem csupán módszertanilag sokszínűek, de a vizsgált forrásanyag tekintetében is, hiszen, amint azt láthattuk, a kapcsolatháló-elemzés alapjául szolgálhatnak terjedelmes misszilisanyagok, korabeli folyóiratok, mitológiai történetek, születési és házassági anyakönyvek, életrajzi adatok, vagy éppen fényképkorpuszok is. A folyóiratban megjelent minden tanulmányra igaz, hogy eredményei bemutatása során azokra az újdonságokra helyezi a hangsúlyt, amelyeket a kapcsolatháló-elemzés módszerével sikerülhetett felfedezni. Az ismertett kutatások másik nagy érdeme, hogy szerzőik nem titkolták el az új módszertani megközelítések korlátait sem, megóvva a jövő történeti kapcsolatháló-elemzőit az esetleges buktatóktól. A tanulmányok végszava jórészt egybecseng: a hálózattelmélet és a kapcsolatháló-elemzés módszerei izgalmas, új perspektívákat kínálnak a történészek számára, ezeket a módszertani újításokat azonban csak a régi, hagyományos szemlélet és kutatás összevetésével, illetve együttes használatával érdemes alkalmazni.

Kovács Dóra